

LICZBY ZESPOLONE

Definicja 1. Liczbą zespoloną nazywamy uporządkowaną parę liczb rzeczywistych (x, y) . Zbiór wszystkich liczb zespolonych oznaczamy symbolem \mathbb{C} , tzn.

$$\mathbb{C} = \{z = (x, y) : x \in \mathbb{R}, y \in \mathbb{R}\}.$$

Niech $z_1 = (x_1, y_1)$ i $z_2 = (x_2, y_2)$ będą liczbami zespolonymi. Określmy

- równość liczb zespolonych: $z_1 = z_2 \stackrel{\text{def}}{\iff} x_1 = x_2 \wedge y_1 = y_2$;
- sumę liczb zespolonych: $z_1 + z_2 \stackrel{\text{def}}{\iff} (x_1 + x_2, y_1 + y_2)$;
- iloczyn liczb zespolonych: $z_1 \cdot z_2 \stackrel{\text{def}}{\iff} (x_1 x_2 - y_1 y_2, x_1 y_2 + x_2 y_1)$.

Własności dodawania liczb zespolonych:

- dodawanie liczb zespolonych jest przemienne i łączne, tzn.

$$z_1 + z_2 = z_2 + z_1, \quad (z_1 + z_2) + z_3 = z_1 + (z_2 + z_3);$$

- istnieje element neutralny dodawania: jest nim liczba $\mathbf{0} = (0, 0)$, która dla każdej liczby zespolonej spełnia warunek $z + \mathbf{0} = z$;
- dla każdej liczby zespolonej $z = (x, y)$ istnieje liczba zespolona $-z = (-x, -y)$ spełniająca równość: $z + (-z) = \mathbf{0}$ ($-z$ nazywamy elementem przeciwnym do z).

Własności mnożenia liczb zespolonych:

- mnożenie liczb zespolonych jest przemienne i łączne, tzn.

$$z_1 \cdot z_2 = z_2 \cdot z_1, \quad (z_1 \cdot z_2) \cdot z_3 = z_1 \cdot (z_2 \cdot z_3);$$

- istnieje element neutralny mnożenia: jest nim liczba $\mathbf{1} = (1, 0)$, która dla każdej liczby zespolonej spełnia warunek $z \cdot \mathbf{1} = z$;
- dla każdej liczby zespolonej $z = (x, y)$ istnieje liczba zespolona $\frac{1}{z} = \left(\frac{x}{x^2 + y^2}, -\frac{y}{x^2 + y^2}\right)$ spełniająca równość: $z \cdot \frac{1}{z} = \mathbf{1}$ ($\frac{1}{z}$ nazywamy elementem odwrotnym do z).

Ponadto mnożenie liczb zespolonych jest rozdzielne względem dodawania, tzn.

$$z_1 \cdot (z_2 + z_3) = z_1 \cdot z_2 + z_1 \cdot z_3.$$

Definicja 2. • Różnicę liczb zespolonych z_1 i z_2 definiujemy następująco

$$z_1 - z_2 \stackrel{\text{def}}{=} z_1 + (-z_2);$$

- iloraz liczb zespolonych z_1 i z_2 definiujemy następująco:

$$\frac{z_1}{z_2} \stackrel{\text{def}}{=} z_1 \cdot \frac{1}{z_2}, \quad z_2 \neq (0, 0).$$

Uwaga 1. Zbiór $\{(x, 0), x \in \mathbb{R}\}$ będziemy utożsamiać ze zbiorem liczb rzeczywistych \mathbb{R} . Zamiast $(x, 0)$ będziemy pisać krótko x . Zbiór liczb rzeczywistych jest podzbiorem zbioru liczb zespolonych: $\mathbb{R} \subset \mathbb{C}$.

Definicja 3. Liczbę zespoloną $(0, 1)$ nazywamy jednostką urojoną i oznaczmy symbolem i .

$$i \stackrel{\text{def}}{=} (0, 1).$$

Zauważmy, że

$$i^2 = (0, 1) \cdot (0, 1) = (0 \cdot 0 - 1 \cdot 1, 0 \cdot 1 + 1 \cdot 0) = (-1, 0) = -1.$$

Twierdzenie 1. Każdą liczbę zespoloną $z = (x, y)$ można jednoznacznie zapisać jako $z = x + iy$, $x \in \mathbb{R}$, $y \in \mathbb{R}$. Taką postać nazywamy postacią algebraiczną liczby zespolonej.

- Liczbę x nazywamy częścią rzeczywistą liczby zespolonej z

$$\operatorname{Re} z \stackrel{\text{def}}{=} x.$$

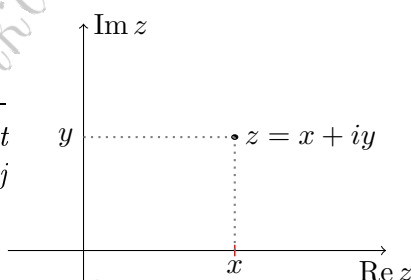
- Liczbę y nazywamy częścią urojoną liczby zespolonej z

$$\operatorname{Im} z \stackrel{\text{def}}{=} y.$$

Liczby zespolone postaci $x + 0i$ zapisujemy jako x i utożsamiamy z liczbami rzeczywistymi. Liczba zespolona jest równa zero, wtedy i tylko wtedy, gdy $\operatorname{Re} z = 0$ i $\operatorname{Im} z = 0$.

Definicja 4. Płaszczyznę zespoloną nazywamy taką płaszczyznę, w której obieramy układ prostopadłych osi liczbowych: oś poziomą zwaną osią rzeczywistą i oznaczaną $\operatorname{Re} z$ oraz oś pionową zwaną osią urojoną i oznaczaną $\operatorname{Im} z$.

Uwaga 2. W interpretacji geometrycznej każdej liczbie zespolonej $z = x + iy$, $x, y \in \mathbb{R}$, jest przyporządkowany punkt płaszczyzny zespolonej o współrzędnych (x, y) i na odwrót.

Dwie liczby zespolone są równe wtedy i tylko wtedy, gdy mają one równe części rzeczywiste i równe części urojone, tzn.

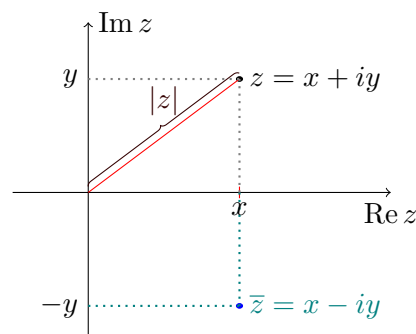
$$z_1 = z_2 \iff (\operatorname{Re} z_1 = \operatorname{Re} z_2 \wedge \operatorname{Im} z_1 = \operatorname{Im} z_2).$$

Definicja 5. Liczbą sprzężoną liczby zespolonej $z = x + iy$, $x, y \in \mathbb{R}$ nazywamy liczbę \bar{z} określoną wzorem:

$$\bar{z} \stackrel{\text{def}}{=} x - iy.$$

Definicja 6. Modułem liczby zespolonej $z = x + iy$, $x, y \in \mathbb{R}$ nazywamy liczbę rzeczywistą $|z|$ określoną wzorem:

$$|z| \stackrel{\text{def}}{=} \sqrt{x^2 + y^2}.$$

Własności sprzężenia i modułu liczb zespolonych:

- $\overline{z_1 + z_2} = \bar{z}_1 + \bar{z}_2$,
- $\overline{z_1 - z_2} = \bar{z}_1 - \bar{z}_2$,
- $\overline{z_1 \cdot z_2} = \bar{z}_1 \cdot \bar{z}_2$,
- $\overline{\frac{z_1}{z_2}} = \frac{\bar{z}_1}{\bar{z}_2}$, $z_2 \neq 0$,
- $\overline{\bar{z}} = z$,
- $|z| = |\bar{z}| = |-z|$,
- $z \cdot \bar{z} = |z|^2$,
- $|z_1 \cdot z_2| = |z_1| \cdot |z_2|$,
- $\left| \frac{z_1}{z_2} \right| = \frac{|z_1|}{|z_2|}$, $z_2 \neq 0$.

Niech będą dane dwie liczby zespolone w postaci algebraicznej $z_1 = x_1 + iy_1$, $z_2 = x_2 + iy_2$. Dodawanie, odejmowanie i mnożenie liczby zespolone wykonywane jest tak, jak dodawanie, odejmowanie i mnożenie wyrażeń algebraicznych pamiętając, że $i^2 = -1$. Tak więc:

$$z_1 + z_2 = (x_1 + x_2) + i(y_1 + y_2);$$

$$z_1 - z_2 = (x_1 - x_2) + i(y_1 - y_2);$$

$$z_1 \cdot z_2 = (x_1 + iy_1) \cdot (x_2 + iy_2) = (x_1x_2 - y_1y_2) + i(x_1y_2 + y_1x_2).$$

W przypadku dzielenia, stosujemy wzór: $z \cdot \bar{z} = |z|^2$ i doprowadzamy ilorazu $\frac{z_1}{z_2}$ do postaci $\operatorname{Re} z + i \operatorname{Im} z$, oczywiście zakładając, że $z_2 \neq 0$. Mamy

$$\frac{z_1}{z_2} = \frac{x_1x_2 + y_1y_2}{|z_2|^2} + i \frac{x_2y_1 - x_1y_2}{|z_2|^2}.$$

Definicja 7. Argumentem liczby zespolonej (oznaczenie $\arg z$) $z = x + iy \neq 0$, $x, y \in \mathbb{R}$ nazywamy każdą liczbę $\varphi \in \mathbb{R}$ spełniającą warunki

$$\cos \varphi = \frac{x}{|z|} \quad i \quad \sin \varphi = \frac{y}{|z|}.$$

Uwaga 3. Przyjmujemy, że argumentem liczby $z = 0$ jest każda liczba $\varphi \in \mathbb{R}$.

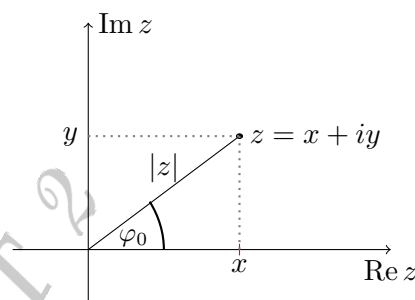
Definicja 8. Argumentem głównym liczby zespolonej $z \neq 0$ nazywamy ten argument φ liczby z , który spełnia warunek $\varphi \in < 0, 2\pi)$ i stosujemy oznaczenie $\operatorname{Arg} z = \varphi_0$.

Uwaga 4. Przyjmujemy, że argumentem głównym liczby $z = 0$ jest 0.

Każdy argument liczby zespolonej $z \neq 0$ można zapisać

$$\arg z = \operatorname{Arg} z + 2k\pi, \quad k \in \mathbb{Z}, \quad \text{przy czym} \quad \operatorname{Arg} z \in < 0, 2\pi).$$

Uwaga 5. Argument główny liczby zespolonej z można interpretować geometrycznie jako kąt φ_0 , jaki wektor \vec{Oz} tworzy z dodatnim kierunkiem osi rzeczywistej.

Argument główny liczby zespolonej można wyznaczyć także ze wzoru:

- Jeśli $x \neq 0$

$$\varphi_0 = \arctg \frac{y}{x} + k\pi,$$

gdzie

$$k = \begin{cases} 0 & \text{dla } x > 0 \text{ i } y \geq 0, \\ 1 & \text{dla } x < 0 \text{ i dowolnego } y, \\ 2 & \text{dla } x > 0 \text{ i } y < 0. \end{cases}$$

- Jeśli $x = 0$ i $y \neq 0$, to $\varphi_0 = \begin{cases} \frac{\pi}{2} & \text{dla } y > 0, \\ \frac{3\pi}{2} & \text{dla } y < 0. \end{cases}$

Postać trygonometryczna liczby zespolonej

Twierdzenie 2. Każdą liczbę zespoloną z można przedstawić w postaci trygonometrycznej:

$$z = |z|(\cos \varphi + i \sin \varphi),$$

gdzie liczba φ jest jednym z argumentów.

Twierdzenie 3. Liczby zespolone z_1 i z_2 są równe wtedy i tylko wtedy, gdy

$$|z_1| = |z_2| = 0 \quad \text{albo} \quad |z_1| = |z_2| \quad \text{oraz} \quad \arg z_1 = \arg z_2 + 2k\pi, \quad \text{dla pewnego } k \in \mathbb{Z}.$$

Twierdzenie 4. Niech $z_1 = |z_1|(\cos \varphi_1 + i \sin \varphi_1)$ oraz $z_2 = |z_2|(\cos \varphi_2 + i \sin \varphi_2)$ będą dowolnymi liczbami zespolonymi. Wówczas:

- $z_1 \cdot z_2 = |z_1||z_2|[\cos(\varphi_1 + \varphi_2) + i \sin(\varphi_1 + \varphi_2)]$;
- $\frac{z_1}{z_2} = \frac{|z_1|}{|z_2|}[\cos(\varphi_1 - \varphi_2) + i \sin(\varphi_1 - \varphi_2)]$.

Twierdzenie 5 (Wzór de Moivre'a). Niech $z = |z|(\cos \varphi + i \sin \varphi)$, będzie dowolna liczba zespolona oraz niech $n \in \mathbb{N}$. Wtedy

$$z^n = |z|^n(\cos n\varphi + i \sin n\varphi).$$

Definicja 9. Pierwiastkiem stopnia $n \in \mathbb{N}$ nazywamy każdą liczbę zespoloną spełniającą warunek $w^n = z$.

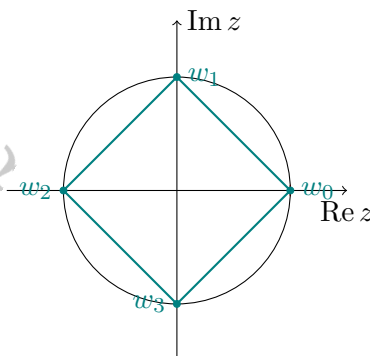
Twierdzenie 6. Każda liczba zespolona $z = |z|(\cos \varphi + i \sin \varphi)$ ma dokładnie n pierwiastków stopnia n . Mają one postać

$$w_k = \sqrt[n]{|z|} \left(\cos \frac{\varphi + 2k\pi}{n} + i \sin \frac{\varphi + 2k\pi}{n} \right), k \in \{0, 1, \dots, n-1\}.$$

Uwaga 6. • Pierwiastek, który otrzymujemy z powyższego wzoru dla $k = 0$ będziemy nazywać głównym pierwiastkiem stopnia n z liczby z .

- Zbiór pierwiastków nie zależy od wyboru argumentu liczby zespolonej z .
- Zbiór wszystkich pierwiastków z liczby zespolonej z oznaczamy symbolem $\sqrt[n]{z}$.

Zbiór pierwiastków stopnia $n \geq 3$ z liczby zespolonej z w interpretacji geometrycznej pokrywa się ze zbiorem wierzchołków n -kąta foremnego wpisanego w okrąg o promieniu $\sqrt[n]{|z|}$ i środku w punkcie $(0, 0)$.

Postać wykładnicza liczby zespolonej

Definicja 10. Dla $\varphi \in \mathbb{R}$ liczbę zespoloną $\cos \varphi + i \sin \varphi$ oznaczamy krótko przez $e^{i\varphi}$

$$e^{i\varphi} = \cos \varphi + i \sin \varphi.$$

Twierdzenie 7. Każdą liczbę zespoloną $z = |z|(\cos \varphi + i \sin \varphi)$, gdzie $|z| \geq 0$ oraz $\varphi \in \mathbb{R}$ można zapisać w postaci wykładniczej

$$z = |z|e^{i\varphi}.$$

Twierdzenie 8. Niech $z_1 = |z_1|e^{i\varphi_1}$ i $z_2 = |z_2|e^{i\varphi_2}$, gdzie $|z_1|, |z_2| \geq 0$ i $\varphi_1, \varphi_2 \in \mathbb{R}$ będą liczbami zespolonymi. Ponadto niech k będzie liczbą całkowitą. Wtedy:

- $z_1 = z_2$ wtedy i tylko wtedy, gdy $|z_1| = |z_2| = 0$ albo $|z_1| = |z_2|$ i $\varphi_1 = \varphi_2 + 2k\pi$, $k \in \mathbb{Z}$.
- $\overline{z_1} = |z_1|e^{-i\varphi_1}$,
- $\frac{1}{z_1} = \frac{1}{|z_1|}e^{-i\varphi_1}$, $z_1 \neq 0$,
- $z_1 \cdot z_2 = |z_1||z_2|e^{i(\varphi_1 + \varphi_2)}$,
- $-z_1 = |z_1|e^{i(\varphi_1 + \pi)}$,
- $z_1^k = |z_1|^k e^{ik\varphi_1}$,

$$\bullet \frac{z_1}{z_2} = \frac{|z_1|}{|z_2|} e^{i(\varphi_1 - \varphi_2)}, z_2 \neq 0.$$

Wielomian zespolony

Definicja 11. Wielomianem zespolonym stopnia $n \in \mathbb{N} \cup \{0\}$ nazywamy funkcję $W : \mathbb{C} \rightarrow \mathbb{C}$ określoną wzorem:

$$W(z) = c_n z^n + c_{n-1} z^{n-1} + \dots + c_1 z + c_0,$$

gdzie $c_k \in \mathbb{C}$ dla $0 \leq k \leq n$ oraz $c_n \neq 0$. Liczby c_k , gdzie $0 \leq k \leq n$ nazywamy współczynnikami wielomianu W .

Przypominamy, że

Definicja 12. Liczba z_0 jest pierwiastkiem wielomianu $W(z)$, jeśli $W(z_0) = 0$.

Twierdzenie 9. Każdy wielomian zespolony stopnia dodatniego ma co najmniej jeden pierwiastek zespolony.

Twierdzenie 10. Każdy wielomian zespolony stopnia $n \in \mathbb{N}$ ma dokładnie n pierwiastków zespolonych (uwzględniając pierwiastki wielokrotne.)

Niech wielomian W stopnia $n \in \mathbb{N}$ na pierwiastki zespolone z_j o krotnościach odpowiednio k_j , gdzie $k_j \in \mathbb{N}$ dla $1 \leq j \leq m$ oraz $k_1 + k_2 + \dots + k_m = n$. Wtedy

$$W(z) = c_n (z - z_1)^{k_1} (z - z_2)^{k_2} \dots (z - z_m)^{k_m},$$

gdzie c_n jest współczynnikiem przy z^n w wielomianie W .

W szczególności wielomian zespolony $W(z) = az^2 + bz + c$, gdzie $a, b, c \in \mathbb{C}$ oraz $a \neq 0$ ma dwa pierwiastki zespolone:

$$z_1 = \frac{-b - \delta}{2a}, \quad z_2 = \frac{-b + \delta}{2a},$$

gdzie $\Delta = \delta^2 = b^2 - 4ac$.

Dla współczynników rzeczywistych a, b, c możliwe są trzy przypadki:

- jeżeli $\Delta > 0$, to wielomian W ma dwa różne pierwiastki rzeczywiste,
- jeżeli $\Delta = 0$, to wielomian W ma jeden dwukrotny pierwiastek rzeczywisty $z_1 = z_2 = \frac{-b}{2a}$,
- jeżeli $\Delta < 0$, to wielomian W nie ma pierwiastków rzeczywistych, ma natomiast dwa pierwiastki zespolone z_1, z_2 spełniające związek $z_1 = \bar{z}_2$,

ZADANIA

Zadanie 1. Wyznaczyć

- a) $\operatorname{Re}[(1 - 3i)(3 + 2i)]$, odp. 9; b) $\operatorname{Im}\left[\frac{1 - 3i}{1 + 2i}\right]$, odp. -1;
- c) $\operatorname{Re}\left[\frac{(i + 1)^2 + 2i}{(1 - i)^2 - 2i}\right]$, odp. -1; d) $\operatorname{Re}[(2 + i)(-3i + 4) - 2i - 5]$, odp. 6;
- e) $\operatorname{Im}\left[(3 - 2i)^2 - \frac{1 + 2i}{1 - 4i}\right]$, odp. $-\frac{210}{17}$.

Zadanie 2. Niech $z = x + iy$, $x, y \in \mathbb{R}$. Wyznaczyć

- a) $\operatorname{Re}\left(\frac{1}{z}\right)$, odp. $\frac{x}{x^2 + y^2}$; b) $\operatorname{Im}(z^2)$, odp. $2xy$;
- c) $\operatorname{Re}\left(\frac{\bar{z}}{z}\right)$, odp. $\frac{x^2 - y^2}{x^2 + y^2}$; d) $\operatorname{Im}\left(\frac{z}{z - i}\right)$, odp. $\frac{x}{x^2 + (y - 1)^2}$.

Zadanie 3. Wykazać, że suma i iloczyn liczb zespolonych sprzężonych jest liczbą rzeczywistą.

Zadanie 4. Udowodnić, że

a) $\operatorname{Re}(z_1 \cdot z_2) = \operatorname{Re}(\bar{z}_1 \cdot \bar{z}_2)$, b) Jeżeli $|z| = 1$ to $\bar{z} = \frac{1}{z}$. c) $\operatorname{Im} z = 0 \Leftrightarrow \operatorname{Im} \left(\frac{z-1}{z+1} \right) = 0, z \neq -1$.

Zadanie 5. Wyznaczyć wszystkie z dla, których wyrażenie $w = \frac{z}{z+i}$ jest

- a) liczbą rzeczywistą, b) liczbą urojoną.

Zadanie 6. W zbiorze liczb zespolonych rozwiązać równania:

a) $\bar{z}(z+1) - \operatorname{Im}(-z) + 4i^{10} = \frac{2+2i}{1-i}$; odp. $z = -2 - 2i \vee z = 1 - 2i$;
 b) $|z| - z = 1 + 2i$; odp. $z = \frac{3}{2} - 2i$;
 c) $z \cdot \bar{z} + 3(z - \bar{z}) = 4 - 3i$; odp. $z = \frac{\sqrt{15}}{2} - \frac{1}{2}i \vee z = -\frac{\sqrt{15}}{2} - \frac{1}{2}i$;
 d) $|z| + 2iz = 11 + 8i$; odp. $z = 4 - 3i$.

Zadanie 7. Naszkicować zbiory liczb zespolonych spełniające podane warunki:

a) $|z - 2i| \leq \sqrt{2} \operatorname{Im}(z - 2i)$, b) $|i - z| \leq 4 \wedge \operatorname{Re}(z + 1) < 0$, c) $|z - 2i| \leq 3 \wedge \operatorname{Arg}(z) \leq \frac{\pi}{3}$,

Zadanie 8. Podane liczby zespolone przedstawić w postaci trygonometrycznej i wykładniczej:

a) $7 + 7i$, b) $-\sqrt{3} - i$, c) $\sqrt{2} - \sqrt{6}i$, d) $-\frac{\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i$, e) $-3i$, f) $\sqrt{5}$, g) $\frac{1}{1 + \sqrt{3}i}$.

Zadanie 9. Obliczyć wartość podanych wyrażeń (wynik przedstawić w postaci algebraicznej)

a) $(1 + i\sqrt{3})^6$, odp. 2^6 ; b) $\left(-\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i\right)^9$, odp. 1 ;
 c) $\left(\frac{1 + i\sqrt{3}}{1 + i}\right)^{20}$, odp. $2^9(1 - \sqrt{3}i)$; d) $\operatorname{Im} \left[\frac{(1 + i)^{22}}{(-1 - \sqrt{3}i)^6} \right]$, odp. -32 ;
 f) $\operatorname{Re} \left[(3 + \sqrt{3}i)^6 \left(-\frac{1}{2} - \frac{1}{2}i\right)^9 \right]$, odp. 54 ; g) $\frac{(-1 + \sqrt{3}i)^{15}}{(1 - i)^{20}} + \frac{(-1 - \sqrt{3}i)^{15}}{(1 + i)^{20}}$, odp. -64 ;

Zadanie 10. Korzystając ze wzoru Moivre'a wyrazić podane funkcje przez $\cos \varphi$ i $\sin \varphi$:

a) $\cos 3\varphi$, b) $\sin 4\varphi$, c) $\cos 6\varphi$.

Zadanie 11. Jeśli $z = \cos t + i \sin t$, pokazać, że $z^n + \frac{1}{z^n} = 2 \cos nt$. Ponadto korzystając z wyprowadzonego wzoru wyrazić funkcję $\cos^5 t$ przez $\cos nt$.

Zadanie 12. Wyznaczyć wszystkie pierwiastki n -tego stopnia z liczby z , gdzie

a) $z = 3 - 4i$, $n = 2$ odp. $\{-2 + i, 2 - i\}$;
 b) $z = -3 - 3\sqrt{3}i$, $n = 4$ odp. $\left\{ \sqrt[4]{6} \left(\frac{1}{2} + i\frac{\sqrt{3}}{2} \right), \sqrt[4]{6} \left(\frac{-\sqrt{3}}{2} + \frac{1}{2}i \right), \sqrt[4]{6} \left(-\frac{1}{2} - i\frac{\sqrt{3}}{2} \right), \sqrt[4]{6} \left(\frac{\sqrt{3}}{2} - \frac{1}{2}i \right) \right\}$.
 c) $z = 64$, $n = 6$ odp. $\{2, 1 + \sqrt{3}i, -1 + \sqrt{3}i, -2, -1 - \sqrt{3}i, 1 - \sqrt{3}i\}$;
 d) $z = \frac{8}{i}$, $n = 3$ odp. $\{2i, -\sqrt{3} - i, \sqrt{3} - i\}$.

Podać interpretację geometryczną na płaszczyźnie zespolonej.

Zadanie 13. Rozwiązać równania

a) $z^2 + 16 = 0$ odp. $z_{0,1} = \pm 4i$;

b) $z^3 = (1 - i)^4$, odp. $z_0 = \sqrt[3]{4} \left(\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)$; $z_1 = -\sqrt[3]{4}$, $z_2 = \sqrt[3]{4} \left(\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i \right)$;

c) $z^3 - 1 = 0$, odp. $z_0 = 1$; $z_1 = -\frac{1}{2} + \frac{\sqrt{3}}{2}i$; $z_2 = -\frac{1}{2} - \frac{\sqrt{3}}{2}i$.